

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-9>

**COMMUNICATIVE SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT
SUCCESSFUL WOMAN IN THE CONCEPTUAL
AND UKRAINIAN-LANGUAGE WORLDVIEW**

**КОМУНІКАТИВНА ЗНАЧУЩІСТЬ КОНЦЕПТУ
УСПІШНА ЖІНКА В КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ
ТА УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Ternova Zh. A.

*Head of the laboratory "Country
studies" of the Romance philology
Oles Honchar
Dnipro national university
Dnipro, Ukraine*

Тернова Ж. А.

*завідувачка лабораторії
«Країнознавство» при кафедрі
романської філології
Дніпровський національний університет
імені Олеса Гончара
м. Дніпро, Україна*

Останні десятиріччя наповнені вагомими соціокультурними подіями, які докорінно змінили культурне й одночасно мовне сприйняття двох понять – безпосередньої та опосередкованої картини світу. Такі зміни мовної свідомості українців безпосередньо пов'язані зі змінами в картині світу масової свідомості, яка зумовлює виникнення нових понять та їхнього нового мовного оформлення.

Феномен, іменований терміном «картина світу», є таким самим давнім, як і людина, однак реалія, названа цим терміном, стала предметом науково-філософського вивчення нещодавно. Відтоді, як на межі XIX–XX ст. термін «картина світу» був уперше застосований фізиками щодо фізичної картини світу, а в аспекті філософії і логіки запропонований Л. Вітгенштейном [1], поняття «картина світу» вважають фундаментальним як у філософії (Г. Брутян, Р. Павільоніс), так і в лінгвістиці (Ю. Апресян, І. Гальперін, С. Жаботинська, Ю. Караулов, Г. Колшанський, О. Кубрякова, О. Селіванова, Б. Серебренников, В. Телія).

Найадекватнішим розумінням картини світу є, на думку більшості дослідників, визначення її як вихідного глобального образу світу, що лежить в основі світобачення людини та репрезентує істотні властивості світу в розумінні її носіїв і є наслідком усієї духовної активності людини. Картина світу виявляється за такого самого трактування як «суб'єктивний образ об'єктивної реальності» і входить,

отже, до класу ідеального, яке, не перестаючи бути образом реальності, опредметнюється в знакових формах, не запам'ятовуючись у жодній з них [8, с. 21]. Картина світу як його глобальний образ постійно формується в процесі контактування людини з навколишнім середовищем та іншими членами соціуму в процесі предметно-практичної діяльності та є своєрідним виявом духовності особистості. Картина світу об'єктивується в мові, у культовому і світському образотворчому мистецтві, у музиці, ритуалах, етикеті, різноманітних соціокультурних стереотипах поведінки людей тощо [5, с. 8].

Унаслідок дослідження структурної організації картини світу було розроблено моделі світу (Ю. Караулов, Г. Колшанський, Ю. Лотман, Ю. Степанов), у яких основний акцент зроблено на аналізі людського чинника в мові.

Мова «створює свій світ, у якому присутні фрагменти культури, історії, менталітету, а також несвідомого, невербального» [9, с. 226]. Мова – той засіб, завдяки якому ментальність породжує у своїх надрах культурні феномени. У мові відбито все розмаїття творчої пізнавальної діяльності людини, результати якої закріплено в мові, а також безліч умов, у яких людина здобуває знання про світ, – природні особливості народу, його суспільний устрій, його історичну долю, життєву практику – усе те, що становить предмет національної лінгвокультури. Мовна картина світу, яка по-особливому членує і структурує світ, водночас корегує категоризацію та концептуалізацію дійсності людиною.

В українській мові наявні різні мовні засоби, що виражають релевантні для образу успішної жінки характерні риси в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. Наголосимо, що мовні засоби об'єктивації концепту **успішна жінка** є також і засобами вираження авторської оцінки, яка експліцитно або імпліцитно присутня в художньому тексті. Безумовно, у художніх текстах наявна оцінка, позитивна або негативна. Як зазначає О. Вольф, «об'єктивний світ мовець членує з погляду його ціннісного характеру – добра і зла, користі і шкоди тощо, і це вторинне членування, зумовлене соціально, у досить складний спосіб відображене в мовних структурах» [2, с. 23].

Концептуальна картина світу, порівняно з мовною, має універсальніший характер. Наявна безліч визначень концептуальної картини світу, наприклад: «безупинно конструйована система інформації (думок і знань) індивіда про справжній та уявний світ» [6, с. 37], «сукупність моделей, що структурують знання про світ» [3, с. 25], «той

ментальний рівень або та ментальна (психічна) організація, де зосереджено сукупність усіх концептів, наданих розумові людини, їхнє упорядковане об'єднання; тоді концептуальна система – це система думок і знань про світ, що відбиває досвід людини» [4, с. 15]. Концептуальна картина світу, або концептосфера, – це сукупність взаємопов'язаних концептуальних сфер, що відбивають знання індивіда про певні фрагменти світу.

За твердженням З. Попової, наявна принципова відмінність між безпосередньою та опосередкованою картиною світу. Безпосередня, за визначенням авторки, – це картина світу, що виформовується внаслідок прямого пізнання усвідомленням навколишнього середовища. Пізнання відбувається як за допомогою органів чуттєвого сприйняття, так і за допомогою абстрактного мислення. Однак у будь-якому випадку ця картина світу не має «посередників» у свідомості і формується як результат безпосереднього сприйняття світу та його усвідомлення. Такі картини світу є історично зумовленими – вони залежать від досягнутого стану рівня пізнання в суспільстві, зміни історичних умов тощо. Ці картини світу містять як змістовне, концептуальне знання про дійсність, так і сукупність ментальних стереотипів, що визначають розуміння та інтерпретацію тих чи тих явищ дійсності [7, с. 4–5], наприклад: поняття «жінка» здатне набувати у свідомості українців певного додаткового змісту поняттєвого сегменту, що є домінуючим у суспільстві в певний період часу – «сильна жінка», «слабка жінка», «жінка – уособлення жіночності», «жінка-воїн», «жінка-авантюристка», «жінка-матір», «успішна жінка», наприклад: *Я – зовнішньо абсолютно успішна, приваблива, самодостатня жінка, якій за тридцять (вік – дуже умовна річ), у якої все виходить, – отже сильна, всього досягає власноруч (значить, самостійна), від якої завжди пахне чоловічою присутністю (дарма, що частенько ілюзорною) – значить, сексуальна, зуміла сама, без будь-чиєї допомоги, виховати сина – отже, психологічно стійка...* (1, с. 32); *...її девіз – іти нога в ногу з вимогами сьогодення і добиватися успішності...* (2, с. 334); *Ти успішна авторка, в тебе регулярно виходять нові книжки, в тебе повно друзів, тебе поважають, у тебе є свої гроші, невеликі, зате ти робиш те, для чого призначена* (3, с. 58).

Національна когнітивна картина світу є загальним, стійким, повторюваним поняттєвим явищем у картинах світу окремих представників народу. Саме тому національна картина світу, з одного

боку – це певна абстракція, а з іншого – це когнітивно-психологічна реальність, що наявна в мисленнєвій, пізнавальній діяльності певного народу, у його фізичній та вербальній поведінці. Отже, якщо безпосередня картина світу може бути визначена як когнітивна, оскільки є результатом когніції (пізнання) та виступає як сукупність впорядкованих знань – концептосфера, то опосередкована картина світу – це результат фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, що матеріалізують, «ословлюють» наявну у свідомості безпосередню когнітивну картину світу. У ролі таких систем виступають мовна та художня картини світу [7, с. 5].

Услід за З. Поповою та Й. Стерніним, визначаємо мовну картину світу як сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність, фрагмент / предмет дійсності або особу в цій дійсності на певному етапі розвитку народу. Однак мовна картина світу не дорівнює когнітивній, остання є набагато ширшою, бо не всі концепти мають мовне вираження та стають предметом комунікації. У мові названо лише те, що мало чи має зараз для народу *комунікативну значущість* – про це народ говорив чи говорить, а, можливо, і буде говорити.

Отже, когнітивна картина світу наявна у вигляді концептів, що утворюють концептосферу народу, мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, що утворюють сукупний семантичний простір мови. Сьогодні українська мова представлена мовними фрагментами концептуального сприйняття поняття успішності, які відбивають розуміння успіху позагендерної ідентифікації та є комунікативно значущими. Культурний, ментальний, історичний компоненти – усі разом утворюють складний, неоднорідний концепт, який корелює з окремими поняттями «успіх» та «жінка» одночасно у межах безпосередньої картини світу українського народу. Лексико-семантичні засоби, що є вторинними знаковими системами, актуалізують опосередковану картину світу українського народу стосовно поняття «успішна жінка» та відбивають поняттєвий зміст концепту успішна жінка як ментального конструкту певного періоду часу в культурній спадщині українського народу.

Література:

1. Витгенштейн Л. Философские исследования : пер. с нем. Москва : Гнозис, 1994. 530 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 280 с.

3. Каменская О. Л. Текст и коммуникация : учеб. пос. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 152 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие. 3-е изд., испр. Москва : Флинта ; Наука, 2007. 296 с.
5. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: Монографія. Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. 364 с.
6. Павиленис Р. И. Проблема смысла. Современный логико-функциональный анализ языка. Москва : Мысль, 1983. 286 с.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка: монография. Воронеж : Истоки, 2006. 226 с.
8. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва : Наука, 1988. 216 с.
9. Терехова Д. І. Про мовну картину світу та образ світу. *Проблеми семантики слова, речення, тексту*: зб. наук. праць. Київ, 2001. Вип. 6. С. 224–228.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Андрусів Вікторія. Фізіологія жіночої депресії. Літрес, 2014. 157 с.
2. Гуменна Докія. Дар Евдотеї. Балтимор-Торонто: Українське Видавництво «Смолокип» ім. В. Симоненка, 1990. Кн. 2. 346 с.
3. Малярчук Таня. Забуття. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 256 с.